

Türküstandaky osmanly generaly: Enwer paşa

Category: Kitapcy, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Türküstandaky osmanly generaly: Enwer paşa TÜRKÜSTANDAKY
OSMANLY GENERALY: ENWER PAŞA

*2022-nji ýylyň 4-nji awgustynda wepat bolanyna 100 ýyl dolan
iň soňky osmanly serkerdelerinden Enwer paşa sürgüne ugradylan
ýeri bolan Berlinde rahat durmuşda ýaşap biljekgine seretmän,
Türküstanyň garaşsyzlygy ugrunda şirin janyny orta goýdy.*

Muňa garamazdan, baş respublikaly gojaman Türküstan geografiýasynda ne Enwer paşanyň heýkelini, ne onuň adyny göterýän köçe, meýdança, ne-de onuň adyny bilýän birini görersiňiz.

Ruslar sowet döwründe Enwer paşanyň yzlaryny öçürmek we adyny unutdyrmak üçin etmedik işleri ýok, emma garaşsyzlyk alanlaryndan bári otuz bir ýylyň geçendigine garamazdan, baş respublikadan hiç biri-de Enwer paşanyň hatyrasyny dikeltmek üçin jinnek ýaly-da iş etmedi.

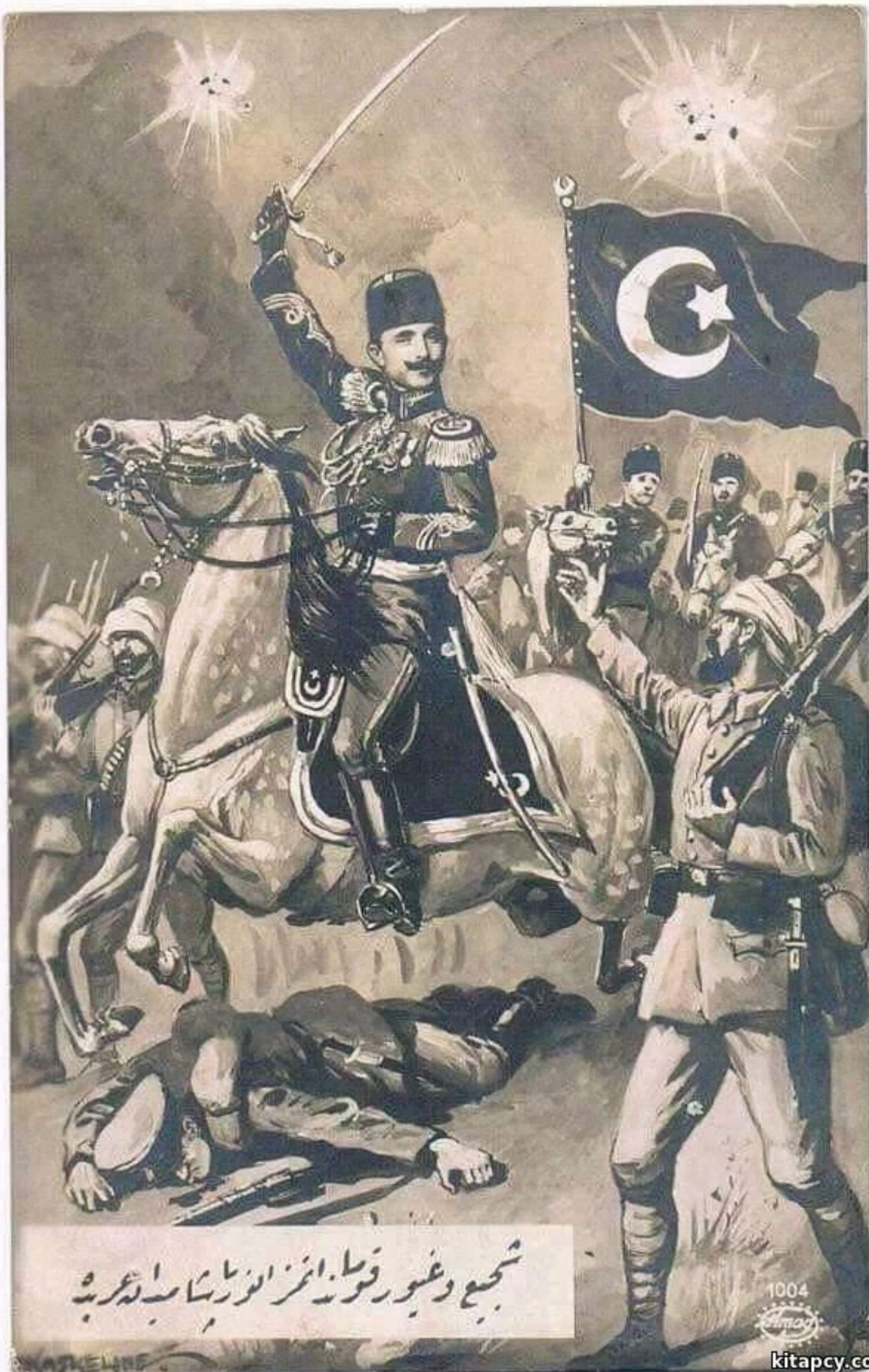
Ýogsam bolmasa, türküstanlylar özleri üçin janyny orta goýan Enwer paşanyň ruhuna köp zat borçludylar.

Enwer paşa Osmanlynyň 1918-nji ýylda doly boýun egýändigini mälim edenden soň sürgüne ýollanan ýeri Berlinde Leninden çakylyk alyp, onuň ýörite taýynlan uçarynda Moskwa gidýär.

Leniniň maksady Owganystandaky, Eýrandaky, Hindistandaky we Orta Aziýadaky musulmanlary iňlislere garşy köpçülikleýin gozgalaňa taýýarlamak eken.

Munuň hötdesinden gelip biljek kişi-de, birküç ýyl mundan öň bir milliondan agdyk osmanly goşunyna serkerdelik eden we yslam dünýäsinde sylanýan Enwer paşa bolupdyr.

Enwer paşa Leniniň teklibini kabul edenem bolsa, matlaby başga bolupdyr. Öz gezeginde ruslaram oňa doly ynanyp durmandyr. Şonuň üçinem onuň her bir ädimini gözden salman yzarlapdylar.

سجیع و غیور قواۓ انڈیا کے ساتھ

1004

kitapcy.com

Suratda: Enwer paşanyň Kawkaza gidişi

Enwer paşa Bakuda geçirilen Bütindünýä musulmanlarynyň gurultaýyna gatnaşandan soň türküstanly delegatlaryň çagyrmagy bilen 1921-nji ýylyň noýabrynda Buhara gidýär.

Şol wagtam Buhara emirligi dargap, ýerine Buhara Halk respublikasy gurulýar. Buhara respublikasy jeditçi diýilýän progressiw adamlardan düzülipdir.

Külli Türküstan iki topara – basmaçylara we jeditçilere bölünipdir.

Eline ýarag alyp, ata çykan basmaçylar hem-ä ruslara, hemem ýurdy täzeçe gurmak isleýän ýerli jeditçilere garşy gidipdir.

Jeditçilerem garaşsyzlygyň tarapdary bolupdyr, emma olar basmaçylardan tapawutlylykda Türküstany respublika we demokratiýa düzgünleri bilen dolandyrmak isläp, zamanabap bilim sistemasyny öňe sürüpdir.

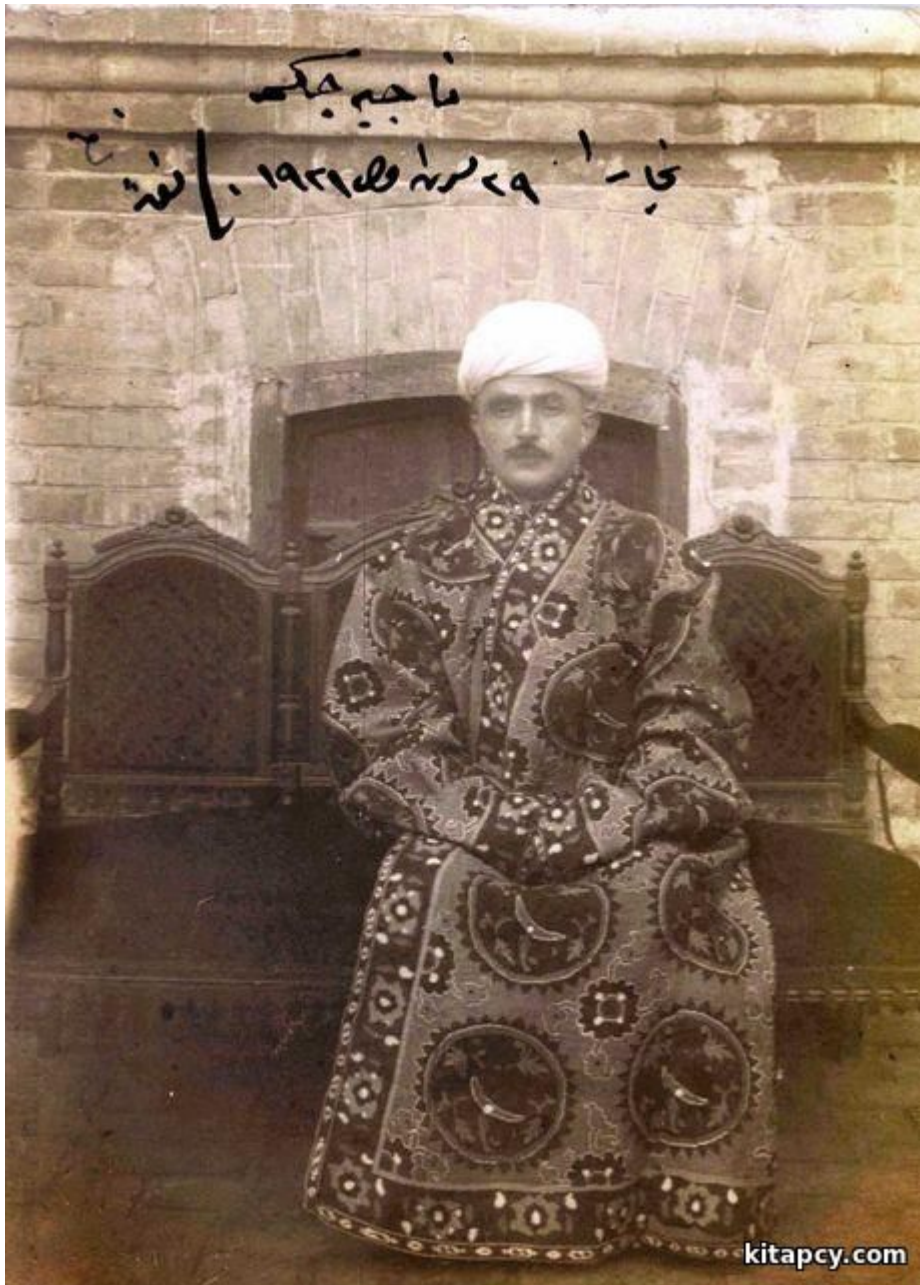
Bolşewik ruslar Türküstany doly eýeleýänçäler jeditçilere garşy simpatiýa bilen garapdyrlar we olary goldaýansyrapdyrlar.

Jeditçilerem ruslaryň azatlyk, deňlik we doganlyk wadalaryna ynanandan bolupdyr. Şonuň üçinem basmaçylaryň gözünde jeditçiler ruslar bilen hyzmatdaşlyk eden ýerli dönüklerdir.

Ine, şunuň ýaly bölünişigiň, agzalalygyň dowam edýän döwründe Buhara gelen Enwer paşanyň maksady iki tarapyň-da agzyny birikdirip, Türküstany ruslardan arassalamak bolupdyr.

Buhara Halk respublikasynyň jeditçi prezidenti Osman Hoja (Osmanhoja Polathojaýew) Enwer paşany uly höwes bilen kabul edipdir we onuň pikirlerini goldapdyr.

Enwer paşa belli bir wagta çenli Buharada galandan soň, ýany bilen birnäçe atlyny alyp, Täjigistandaky basmaçylaryň bolýan ýerine gidýär.

Buhara emeldarynyň eşigini geýen Enwer paşanyň Buharadan 1921-nji ýylda aýaly Najiýe soltana ugradan fotosuraty.

Basmaçylar Türkiýeden ýöne-möne adamyň gelmändigini bilselerem, Enwer paşanyň kimini doly bilmändirler.

Sebitdäki basmaçylaryň iň uly serdary özbek Ybraýym Lakaý (Ibragim-bek Çakabaýew) bolsa, Enwer paşanyň jeditçi we rus jansyzy bolup çykmagyndan şübhelenip, oňa ynanmandyr we özi bilen duşuşmaga gelen paşany ýesir alyp, birnäçe hepde gözastynda saklaýar.

Ahyrynda beýleki basmaçylaryň ara girmegi bilen boşadylan Enwer paşa töweregine toplan özbek, türkmen, täjik, gazak, gyrgyz basmaçylaryndan düzülen elli müňe golaý watançy bilen

Duşanbäni gabaýar we birnäçe şäheri ruslardan azat edýär.

Ybraýym Lakaý bolsa bu göreşe goldaw bermekden geçen, gaýtam wagtal-wagtal ruslar bilen dildüwşüp, Enwer paşanyň ýoluna päsgelçilik döretmäge çytraşypdyr.

Başgaça aýdanda, şol ýyllarda dowam eden Anadolydaky Azat-edijilik urşunda Çerkez Ethemiň bolşy ýaly hereket edipdir.

Owganystana gaçan Buhara emiri Seýit Alym han we onuň adamy Ybraýym Lakaý Enwer paşanyň at-abraýynyň ýokarlanmagyndan we halk arasyndaky şan-şöhratyndan ynjalyksyzlanypdyrlar.

Şol sebäpli emir daşyndan göräýmäge paşany goldaýan ýaly bolsa-da, ýeň astyndan Lakaýa görkezmeler berip we adam ugradyp, paşany ýok etmäge synaşypdyr.

Çünki olaryň pikirçe paşa üstünlik gazansa, Türküstanyň täze hökümdary Owganystana gaçan emir Seýit Alym däl-de, Enwer paşa bolaýjak ýalydy.

Owgan şasy Amanulla han Enwer paşa habar ýollap, Türküstanda janynyň howp astyndadygyny, Owganystana çekilip, jihady howpsuz we ygtybarly şertlerde alyp barmagyny haýyş edipdir.

Şa «Siziň at-owazaňyz uly, sizi ýitirmek islämzok» diýipdir.

Emma Enwer paşa «Men türküstanlylary jihada çagyryp, özüm aralarynda bolmasam, ynandyryjy we täsirli bolmaz» diýip, Amanulla hanyň teklibinden ýüz öwürüpdir.

Ybraýym Lakaýyň duşmançylykly tutumy, gaçgak emiriň pyrryldaklary, ruslaryň oýunlary netijesinde mazaly tapdan düşen Enwer paşanyň güýçleri yzly-yzyna ýeňlişe uçrap, san taýdan ep-esli azalsalar-da, paşa göreşden el çekmändir.

1922-nji ýylyň awgustynda häzirki Täjigistanyň Gorgandepetrabyna degişli Dihneýrek obasynyň golaýyndaky depede köp sanly rus esgeri tarapyndan daşy gabalan Enwer paşa gorkman-ürkmän atyny münlerçe esgerli duşman goşunynyň üstüne sürýär.

Enwer paşanyň ýanynda bolsa, Täjigistanyň Jyllyköl etrabynda ýaşaýan türkmenlerden altmyşa golaý jigit bar eken. Paşa jigitleri bilen bile birnäçe rus esgerini gylyçdan geçirenem bolsa, dik garşysyndaky mitralýozyň (gatling) ot sowurmagy netijesinde ýere agdarylýar.

Yzdan gelip ýetişen täjik, özbek, gyrgyz güýçleri rus güýçleriniň içine kürsäp urup, duşmany gylyçdan geçirmäge

başlapdyr.

Ýekme-ýek söweş we gylyçlaşyk başlaýaram welin, ruslaryň ot sowurýan ýaraglarynyň sesine suw sepilen ýaly bolýar we duşman derbi-dagyn ýagdaýda, jyrallyşyp gaçmaga başlaýar. Dek şol pursatam bir ses ýaňlanýar: «Enwer paşa şehit boldy!»

Şum habara serpmeden gaýdýan bolup, ünsleri sowulan we ruhdan düşen türküstanlylar söweş meýdanyny taşlap, ikiýana gaçmaga başlaýar.

Ruslaryňam ýitgisi çökder bolandygy üçin yza çekilipdir. Ertesi gün baş müň adamyň gatnaşmagynda jynaza namazy okalan Enwer paşa jaýlanýar.

Enwer paşanyň Täjigistanyň Çegen depesindeki mazary (çepdäki tümmek) 1996-njy ýylda süňkleriniň Stambula göçürilmegi üçin açylmazyndan öňki ýagdaýy.

Enwer paşanyň bimahal ölüminden soň basmaçylar göreşine gündogarda Ybraýym Lakaý, günbatarda bolsa türkmen begi Jüneýit han ýolbaşçylyk edipdir.

Lakaý 1931-nji ýylda ruslaryň eline düşüp, ölüm jezasyna höküm edilýär, Jüneýit han bolsa, Owganystanyň Hyrat şäherinde mejbury sürgünlikde ýaşap ýörkä 1938-nji ýylda aradan çykýar. Enwer paşanyň ýanyndaky osmanly ofiserleri bir-iki ýyl jihady dowam etdirenlerinden soň Owganystana geçýär, ol ýerdenem Eýranyň üstünden Türkiýä gelýärler.

Türkiýä gelenleriň arasynda Enwer paşanyň terjimeçisi we

kätibi bolup işläň jyllykölli batyr türkmen ýigidi, on dokuz ýaşly Pirnepes hem bar eken. Hat-ýazuw işlerine ökde bolandygy üçin «Mürze» lakamy bilenem tanalan Pirnepes Türkiýä gelensoň, Nafiz Türker adyny alypdyr.

Eger Enwer paşa üstünlik gazanan bolsa, Türküstanyň ykbaly bütinleý başgaça bolup bilerdi. Belki-de, Türküstan geografiýasynda Hytaýyň ýa-da Hindistanyň ululygynda täze türk döwleti döräp bilerdi.

09.08.2022 ý.

Esedulla OGUZ,

Türkiýeli türkmen žurnalisti. Taryhy şahslar